

tekst:
Joop
Schaffers

Nachtvlinders van de heide

Als natuurliefhebber stap ik graag overal rond waar wat te genieten valt: door de bossen, in de duinen, over de weilanden, maar mijn hart ligt bij de heidevelden. In de zomer kan ik nauwelijks wachten op de paars-bloeiende zee die zo typisch krachtig naar heidehoning ruikt. Vele nachtvlinders voelen zich hier in hun element.

foto: Joop Schaffers

Op mooie dagen in juli kunt u het mannetje van de Hageheld razendsnel over de heide zien vliegen.

De Gevlamde vlinder vliegt al vanaf eind maart over de heide. Net als de Hageheld is dit een zeer snelle vlieger.

Vroeg in het voorjaar zitten de jonge rupsen van de **Hageheld** (*Lasiocampa quercus*), net wakker uit hun winterslaap, zich te warmen aan de eerste zonnestralen in de toppen van de heidestruikjes. De harige, bruinachtige rupsen voeden zich met het groen van de Struikheide. Eind mei, begin juni verpoppen ze zich in een bruine, perkamentachtige cocon waaruit in juli de vlinders komen. Het mannetje heeft prachtig donkerbruine vleugels, doorsneden met een vlammen gele band. Op een zonnige dag zie je ze razendsnel in een grillige vlucht vlak boven de heidebegroeiing vliegen. Ze proberen een geurspoor naar een vrouwtje op te pikken. Het grotere vrouwtje is veel lichter gekleurd dan het mannetje. Ze zit goed verscholen in een heidestruik en produceert geurstoffen (feromonen). Deze worden door de wind verspreid en door de

mannetjes waargenomen met hun sprieten. Op deze manier is een mannetje in staat om op kilometers afstand een vrouwtje te vinden en omgekeerd is een vrouwtje in staat een mannetje te lokken en zo het voortbestaan van de soort weer veilig te stellen. Het vrouwtje wordt pas actief als het donker is. Ze laat, terwijl ze boven de begroeiing vliegt, haar eitjes gewoon vallen.

Een nauwe verwant van de Hageheld is de **Kleine hageheld** (*Lasiocampa trifolii*). Deze soort overwintert als ei. De vlinder is wat kleiner dan de Hageheld en ook minder opvallend gekleurd. Op de open plekken tussen de heidepollen kom je in juni nogal eens de rups tegen. Hij is wat geler van kleur met sterker opvallende dwarsbanden (er zit wat blauw in).

Op die eerste zonnige dagen in maart kun je ook uitzien naar de **Oranjespanner** (*Archiearis parthenias*) met z'n oranje achtervleugels. Als er berkjes in de buurt staan tref je er wel eens een zittend op het wandelpad terwijl hij zich opwarmt in de zon. Ze vliegen graag rond de toppen van jonge berken waar de mannetjes de vrouwtjes opzoeken. De vrouwtjes zetten daar ook hun eitjes af.

Rupsen op een rijtje

Eind maart is ook de tijd dat het mannetje van de **Gevlamde vlinder** (*Endromis versicolora*) overdag op zoek gaat naar een partner. Hij vliegt zo mogelijk nog sneller dan de Hageheld en is in de vlucht nauwelijks te herkennen. In zo'n geval let je op de vliegtijd om te weten

foto: Joop Schaffers

Rupsen van de Gevlamde vlinder in schrikhouding. Deze rupsen zijn in mei op jonge berkeboompjes te vinden.

met welke soort je te doen hebt. Deze schitterende nachtvlinder zit graag op een heideterrein met een verspreide opslag van jonge berken. Als je in mei 'n jonge, struikachtige berk nauwkeurig afzoekt kun je aan het uiteinde van een takje een groepje jonge rupsjes ontdekken. Deze groepsvorming heeft onder andere een beschermende functie. Net uit het ei gekomen zijn de rupsen zwart, maar al gauw worden ze steeds groener. Als de rupsjes verstoord worden nemen ze allemaal tegelijk een schrikhouding aan waardoor er een zeer merkwaardige aanblik ontstaat. Dit moet een vogel ervan weerhouden toe te happen. Als de rupsen later solitair leven, zijn ze moeilijk te ontdekken in het berkegroen. Ze verpoppen in juni-juli op de grond.

Spinselfnesten

Op open plekken in de hei vallen in mei de spinselfnesten op van de **Heideringelrups** (*Malacosoma castrensis*). Het nachtactieve vrouwtje zet haar eitjes in een brede ring af op de takjes van de voedselplanten, waaronder Struikheide. De jonge rupsen leven bij elkaar in een gesponnen nest. Later leven ze solitair en verpoppen in een lichtgele cocon, die ze spinnen op een geschikt plekje in een heidestruik.

Meerdere keren vond ik op een open plekje in de hei een aantal cocoon waar de poppen uit gehaald waren. Zelf heb ik nooit een vogel kunnen betrappen bij zo'n maaltijd, maar ik vermoed dat bijvoorbeeld de Roodborsttapuit ze op z'n menu heeft staan. Ook van andere nachtvlindersoorten trof ik zulke verzamelingen lege cocoon aan, onder andere van de Hageheld.

Nachtpauwogen

Harige rupsen zijn niet erg in trek bij vogels. Toch heb ik eens twee koekoeken zien fourageren op de rupsen van de **Nachtpauwoog** (*Pavonia pavonia*). De groene rupsen hebben behaarde wratten op hun lijf. Deze wratten kunnen wit zijn maar ook rose of geel. De rupsen zijn gemakkelijk te vinden als je eind juni door de hei stapt. De bruine, peer-vormige cocon is ook niet moeilijk te ontdekken in de zomer.

Het prachtige mannetje is in april en mei overdag actief. Ook hij is weer snel in z'n vlucht, net als de Hageheld. De oranje achtervleugels kunnen dan een hulpmiddel zijn bij het op naam brengen, evenals de vliegtijd. Om het grotere vrouwtje waar te kunnen nemen moet je geluk hebben. Ze is alleen actief in het donker.

Beren

De rupsen van de familie van de beren zijn sterk behaard. Goed speurend op de struikjes in de hei zijn in mei de rupsen van de **Roodbandbeer** (*Diactisla sannio*) en de **Purperbeer** (*Rhyparia purpurata*) te vinden. Deze laatste is een van de fraaiste beren in ons gebied, maar helaas ook zeldzaam. De mannetjes zijn soms dagactief.

De mannetjes en vrouwtjes van de Roodbandbeer verschillen in grootte en kleur. Het iets grotere mannetje heeft meer geelachtige voorvleugels, het vrouwtje bloedrode voorvleugels. Het mannetje is bij mooi weer overdag vliegend boven de heide aan te treffen.

SUMMARY

There are many moths which have heaths as their natural habitat. The author describes several noticeable moth species which are active during the day and can be seen on or around heather.

Twee andere, nauwverwante soorten uit de berenfamilie zijn het **Strohoedje** (*Spiris striata*) en de **Stippelbeer** (*Coscinia cribraria*). Behalve Struikheide eten de rupsen van beide soorten ook andere lage kruiden en grassen. Het Strohoedje is van weinig plekken bekend. Waar hij voorkomt staat vaak hoog gras in de heide. Het Strohoedje vliegt overdag, de Stippelbeer 's nachts. Beide soorten vliegen in de zomer.

Borstels

Zeer merkwaardig behaard zijn de rupsen van twee donsvlindersoorten die je op Struikheide kunt tegenkomen. De rupsen van de **Grauwe borstel** (*Dicallomera fascelina*) en de **Heidewitvlak** (*Orygia ericae*) dragen op hun rug vier opvallende borstels, grauwzwart bij de Grauwe borstel en geel van kleur bij de Heidewitvlak. Verder hebben zij achter de kop twee naar voren stekende haarborstels en op het achterlijf nog een naar achteren wijzende haarborstel. In

De mooie rups van *Acronicta auricoma* heeft op het donkergrijze lijf oranje vlekken waarop roodachtige haarborstels zijn ingeplant.

mei tref je de rups van de Grauwe borstel wel zonnend aan in een topje van een struikje Struikheide. De Heidewitvlak houdt van een wat vochtiger heidebegroeiing, waar de rups ook wel te vinden is op Dopheide. De vrouwtjes van de Heidewitvlak zijn vleugelloos waardoor de soort weinig mobiel is. Wordt het biotoop bedreigd dan kan ze zich niet verplaatsen naar een wat verderop gelegen gebied.

Opjagen

Bij het struinen door de hei vliegen ook spannertjes voor je uit, opgejaagd uit de heidestruikjes. Een gewone soort uit de spanner-familie is de **Heidespanner** (*Ematurga atomaria*). Het mannetje heeft bruine en gele tinten in z'n vleugels, het

vrouwtje meer witachtige vleugels. Beide hebben bruine dwarslijnen over de vleugels lopen. De vlinders zijn ook overdag actief. Ook fladdert geregeld de **Gestrepte bremspanner** (*Perconia strigilaria*) voor je voeten weg. Hij is wat groter dan de Heidespanner, vrij licht van kleur met bruine dwarslijnen over de vleugels.

Zomer

Als het dan echt zomer is geworden vliegt op de warme plekkjes de kleine **Bruine metaalvlinder** (*Rhagades pruni*) boven de bloeiende heide. Het is een warmteminnende soort van droge terreinen. De prachtige vlinders hebben een metaalachtig blauwe 'kleur' en lijken eigenlijk helemaal niet op een vlinder. Het uiterlijk houdt meer het midden tussen een kever en een vlieg. Het is een lid van de familie van de Bloeddrupjes, waarvan de St. Jansvlinder wel de bekendste is. Van de familie van de uilen zijn in die tijd ontmoetingen mogelijk met het **Roodbont heideuiltje** (*Anarta myrtilli*), *Lycophotia porphyrea* en *Acronicta auricoma*. Het lieflijke Roodbont heideuiltje vliegt razendsnel aan je voorbij. Met een beetje geluk zie je waar het landt en kun je het voorzichtig naderen om het te bewonderen. De rups is perfect gecamoufleerd in het groen van de Struikheide. *Lycophotia porphyrea* is een uitgesproken heidesoort. Het vrouwtje kun je in de avondschemering druk bezig zien met het één voor één afzetten van de eitjes op de heidestruiken. Van *Acronicta auricoma* is de opvallende, mooie rups nogal eens aan te treffen. Hij heeft zwarte tinten en roodachtige vlekken met oranjeroode haarborstels. Tot zover deze wandelingen langs en over de heide.

Literatuur

- Skinner, B., 1988. Colour Identification Guide to Moths of the British Isles. Uitgeverij Penguin Group, London.
Koch, M., 1984. Wir bestimmen Schmetterlinge. Uitgeverij Neumann-Neudamm, Melsungen.